

ПЕРСОНАЛІЇ

УДК 902.03.29

*О. І. Авраменко***МИКОЛАЇВСЬКИЙ СЛІД АКАДЕМІКА
М. Є. СЛАБЧЕНКА**

Стаття присвячена діяльності відомого історика академіка М. Є. Слабченка. Після засудження вченого тривалий час його життя і наукові досягнення не вивчалися, замовчувалися, фальсифікувалися та були недоступні суспільству. Академік М. Є. Слабченко останні роки свого стражденного життя прожив на Миколаївщині. На основі існуючих джерел робиться спроба дослідити життєдіяльність М. Є. Слабченка вже після арешту у 1929 році і до самої кончини. Доля академіка Слабченка відзеркалює трагедію української історичної науки в 20–30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: М. Є. Слабченко, академік, наукові досягнення, історик, відомий, трагедія, історична наука.

Мабуть, важко переоцінити роль особистості в історії. Когось плин часу підносить до вершин суспільного життя, когось, навпаки, кидає в самий низ. Проте чимала кількість цікавих та непересічних особистостей перебуває в тіні своїх попередників, наступників, колег. Не минула така доля і багатьох науковців. Таких людей все рідше згадують, а потім взагалі забувають про них. І це незважаючи на те, що внесок таких забутих діячів науки, культури та політики важко переоцінити. Одним з таких діячів являється відомий нині український історик академік М. Є. Слабченко. Незаслужено затаврований в роки радянської влади та поступово забутий, сьогодні цей визначний науковець повертається із небуття.

Актуальність даної статті зумовлюється зростанням наукового і суспільного інтересу до постаті вченого, до його науково-організаційної та громадської діяльності, до наукових праць, у яких розкриваються державотворчі начала українського народу.

Метою статті є можливість дослідити останні роки життєдіяльності незаслужено забутого українського історика академіка М. Слабченка.

Завдання статті полягає в тому, щоб на основі існуючої джерельної бази висвітлити трагічні роки життєдіяльності М. Є. Слабченка, в тому числі на Миколаївщині.

Об'єктом дослідження являється життєвий шлях та наукова діяльність М. Є. Слабченка.

Предметом даної статті є дослідження життєдіяльності Михайла Слабченка після його арешту по «Справі СБУ» і до самої смерті (1929–1952).

З Миколаївщиною пов'язано чимало видатних істориків минулого. Саме на Миколаївщині творили історики родини Аркасів, автор першого нариса про історію міста Миколаєва Г. М. Ге, відомий агроном та історик-аматор М. Кир'яков та багато ін. Неможна обійти увагою і Михайла Єлисейовича Слабченка, адже це був перший академік на теренах Миколаївщини. Хоча більша частина життя та наукової діяльності М. Є. Слабченка пройшла саме в Одесі, цей славетний історик має відношення і до Миколаївщини. Останні роки свого стражденного життя Михайло Єлисейович прожив у м. Первомайську Миколаївської області.

Значний внесок у вивчення життєдіяльності М. Є. Слабченка здійснили дослідники Б. Винар [2, с. 19–39], В. Заруба [4, с. 285–294; 5], О. Розмай [15, с. 22–23], Н. Полонська-Василенко [13, с. 29–35]. Цінні спогади про цього визначного історика залишили Я. Радзейовський [19, с. 81–84], Н. Суровцева [17, с. 249], С. Боровой [1]. Життєдіяльність М. Слабченка в контексті винищення української наукової еліти досліджували С. Кокошко [8], Л. Окиншевич [10; 11, с. 37–60], С. Підгайний [12], В. Пристайко, Ю. Шаповал [14], Т. Скубицький [16, с. 27–40].

В кінці 20-х — на початку 30-х рр. ХХ ст. розпочинається справжній наступ на історичну науку по всьому СРСР. На території України цей процес був особливо жорстоким. Розпочалися репресії проти науковців, знищувалися наукові школи та цілі напрямки, закривалися наукові установи. Українська історична наука зазнала жакливого удару. Трагедія життя М. Є. Слабченка є яскравим прикладом комуністичного теро-

ру, коли наукові здобутки вчених знищувались або перекручувались, а людське життя поступово втрачало свою цінність. Хоча до свого арешту наукову діяльність М. Слабченка можна назвати одним словом — «тріумф».

28–30 листопада 1929 р. Михайло Єлисейович взяв участь в першій і останній в його житті сесії ВУАН. За іронією долі він слухав з вуст віце-президента ВУАН академіка К. Воблого і привітання з обранням до академії, і заяву з приводу засудження Спілки визволення України, «слідство» над якою вже почалося, але М. Слабченка ще не було притягнуто. Академік М. Слабченко взяв жваву участь в обговоренні нового Статуту ВУАН і плану роботи академії на 1929–1930 рік. В своєму виступі він підкреслив, що в академії треба мати стільки відділень, скільки вимагає життя, і наголосив на потребі пропаганди наукових знань. Його було обрано в комісію з доопрацювання Статуту ВУАН під головуванням М. Скрипника [6, арк. 56].

На цій сесії Комісія Південної України була передана М. Слабченку, а невдовзі до нього перейшла і Комісія старої історії України. Це колишні осередки М. Грушевського в академії. Але їм під новим керівництвом, як самому керівнику академіку М. Слабченку, не судилося довго існувати [7, арк. 35].

В кінці 1929 р. М. Слабченка вже звинувачували в буржуазному націоналізмі і блокуванні... з Грушевським. 20 грудня 1929 р. було заарештовано сина академіка ніби-то як члена молодіжної філії Спілки визволення України — Спілки української молоді.

Михайло Єлисейович був страшенно засмучений, збирався їхати до Харкова. Але згодом він збагнув, що численні арешти науковців — не випадковість. 20 січня 1930 р. прямо в поїзді Київ — Одеса за звинуваченням в участі в СВУ М. Слабченка було заарештовано [4, с. 286].

Ще влітку 1929 року в Україні розпочалися арешти серед студентів та інтелігенції, яких підозрювали в націоналізмі. У листопаді з ув'язнених сфабрикували організацію — «Спілку визволення України». До неї у січні 1930 року потрапив і академік ВУАН, історик українського права, професор Одеського інституту народної освіти Михайло Єлисейович Слабченко (1882–1952). У березні того ж року вченого засуджено харківським судом до 6 років ув'язнення з поразкою в правах на 2

роки. Разом з ним по справі проходив і син Тарас, якого засудили до трьох років позбавлення волі.

М. Слабченко до листопада чекав рішення по апеляції, а після негативної відповіді його відправили до місця відбуття покарання — в Ярославський політизолятор. Сина, Тараса Слабченка, через 6 місяців після суду амністували і випустили на волю, дозволивши оселитися в м. Первомайську (тепер Миколаївської області).

Вже після винесення вироку, протягом весни — осені 1930 р. вчений написав з харківської тюрми кілька листів до Д. І. Яворницького з проханням надіслати книги, матеріали, різні дані, необхідні для наукової праці. [4, с. 287]. За цей час він пише розвідку про культуру Запорозжя та Січову пушкарню за допомогою принесених дружиною та надісланих академіком Д. Яворницьким матеріалів. Незважаючи на непогані умови утримання, Михайло Єлисейович розумів, що більшовицький режим ні до педагогічної, ні до наукової роботи його не допустить, і колишнє життя вже не повернеться [4, с. 288].

І академік не помилявся. Спочатку рішенням Президії ВУАН 3 червня 1930 р., потім сесії Ради ВУАН 15 липня було виключено М. Слабченка, разом з С. Єфремовим зі складу дійсних членів академії [4, с. 289]. Наукову спадщину вченого, листування, особистий архів було або знищено, або сховано до спецсховищ. Більшість учнів репресовано, а ті, що залишилися, практично ніколи не згадували про свого вчителя.

Академік М. Слабченко не випадково опинився серед засуджених у справі «СВУ». Адже він був членом УСДРП, знався з С. Єфремовим, В. Чехівським та А. Ніковським, яким були відведені ключові ролі у цьому політичному спектаклі, очолював низку наукових інституцій і, відповідно, впливав на широкі кола наукових сил, які, за твердженням ДПУ, складали основу «контрреволюційної організації СВУ» [4, с. 290].

Потрапив академік і під розгром українського марксизму (на лаві підсудних поруч з ним сидів ще один український історик-марксист О. Гермайзе, а строк вони відбували разом з лідером українського марксизму М. Яворським), і для початку нової хвилі репресій на стару інтелігенцію тощо. Взагалі ж, як сьогодні зрозуміло, Михайло Єлисейович не вписувався в більшовицький тоталітаризм та був досить помітною особою

в українському суспільстві, щоб влада не звернула на нього увагу, а тому був приречений. Слід погодитись з О. Оглобліним, який зазначив: «...знищення Слабченка — це був найбільший удар і найбільша втрата для української історіографії того часу» [2, с. 29].

Навіть сидючи на Холодній Горі в кам'яному мішку БУПРу, засуджений в страшній політичній справі, вчений не припиняв наукового пошуку, писав монографію про запорізьку культуру, виробив схему для майбутнього тритомника «Історія Запоріжжя в соціологічному освітленні». Д. І. Яворницький надсилав книги і всі потрібні дані ув'язненому, не побоявся переслідувань та звинувачень у співучасті. Його турботи допомогли правознавцю написати кілька цікавих розвідок. Допоки історик сидів у харківському БУПРі, по Україні розгорнулася широкомасштабна кампанія погрому наукових і найперше історичних установ, серед яких найбільше дісталось Академії наук та комісіям і кафедрам М. Грушевського [4, с. 291].

Із засудженням академіка М. Слабченка зазнавали осуду на смерть чи піддавалися остракізму його численні твори. Академічні збірники, в яких мали друкуватися статті вченого, знищено. [13, с. 34–35]. За оцінкою Л. Окиншевича, який готував том до друку, «ця праця... була найліпшим твором цього вченого» [10, с. 43]. Особистий архів розпорошено, листування знищено. Вже видані книги у великих бібліотеках відправляли на спецзберігання, а в малих вилучали і знищували (палили, утилізували, здавали в макулатуру). Збережені не видавали до користування, на них не можна було покликатися дослідникам, а коли знаходили під час трусів у когось вдома, то це був злочин. Наукові установи, які очолював М. Слабченко в Одесі, розгромлено, деяких учнів фізично знищено, а живі ніколи не признавалися, що вони у нього навчалися. Хвиля більшовицького терору зламала у місті всі здобутки українізації. В листопаді 1930 р. Одеський ІНО ліквідували, перетворивши на три окремі інститути, які в 1933 р. об'єднали в університет. У лютому 1931 р. по Одесі прокотилася нова хвиля арештів у справі «Українського національного центру», під час якої постраждали співробітники вченого — М. Бачинський (розстріляний у 1937 р.) та Є. Загорівський (розстріляний у 1938 р.).

В Академії наук у 1931 р. пройшла серія дискусій по творчості і науковим працям М. Грушевського та його школи, на яких неодноразово все згадувалося і прізвище М. Слабченка з образливими епітетами та безглуздими звинуваченнями. Вченого називали «фашистом», «нацдемом», «грушев'янцем», послідовником «єфремівщини» та «яворини», «петлюрівським убивцею» тощо. Його іменем, уявними та гаданими гріхами громили Академію, історичну науку, ламали життя людям. Т. Скубицький називав дослідника «псевдомарксистом» і прирівнював до націоналістів [16, с. 27–40], Д. Багалій написав, що вчений — «справжній контрреволюціонер і ворог пролетаріату» [9, с. 144–148], а С. Кокошко в статті «У наступ проти буржуазної історичної науки» критикував М. Слабченка, М. Грушевського, Д. Багалія і М. Яворського, вважаючи їх «люжими ворогами пролетарської науки» [8].

У 1932 р. М. Слабченка з «нацдема» зробили фашистом, який «змоніполізував і зфальшував науку». 10 квітня 1932 р. А. Окиншевич надрукував у часописі «Україна» рецензію на праці Михайла Єлисейовича, яку назвав «Плях до фашизму» [11, с. 37–60].

А сам М. Слабченко в цей час вже був далеко від ідеологічних баталій. У грудні 1930 р. історика разом з С. Єфремовим та О. Гермайзе привезли до ярославського політизолятора. В місцевому казематі його бачили Н. Суровцева та О. Розмай. Радянська тюрма в Ярославлі вирізнялася суворими умовами утримання і надзвичайно жорстоким режимом, що призвело у 1933 р. до протесту серед в'язнів, які оголосили політичне голодування. Та М. Слабченко, за словами Н. Суровцевої, в ньому участі не взяв [10, с. 249].

Проте О. Розмай не пригадує такого випадку. Навпаки, за його версією, всіх страйкарів погнали етапом на Соловки [15, с. 22]. Серед них знаходився і М. Слабченко, скорбний шлях якого проліг далі через Кемський пересильний пункт на Соловецькі острови, в монастир, перетворений більшовиками в «Соловецьку тюрму особого призначення» (СТОН) «Белбалтлага НКВД». Семен Підгайний, «учасник» ще одного міфічного «Союзу України й Кубані», у пізнішій книзі «Українська інтелігенція на Соловках» свідчить, що в Соловецькому концтаборі, в Саватіївському політизоляторі, цій жахливій тюрмі в

тюрмі, разом з М. Павлушковым, О. Гермайзе, М. Яворським, В. Чехівським, В. Юринцем та іншими знаходився і академік М. Слабченко [12, с. 63–64].

В СТОНі, на лісозаготівлях 9-го відділення Біломорсько-Балтійського комбінату ОГПУ, вчений провів три роки ув'язнення — роки знущань, мук і страждань. На Соловках вчений морально виснажився, фізично занепавав, мав вигляд старого, лисого діда з довгою сивою бородою. Перспектив не відкривалося жодних. За словами С. Підгайного, перед звільненням у кінці 1935 р., «засмучений і посивілий, він не виявляв жодного захоплення з майбутньої волі, бо знав, що перед ним стелиться нелегкий шлях «спец-поселенця» в якомусь глухому закутку Карелії чи Сибіру» [12, с. 64].

18 січня 1936 р. «Белбалтлаг НКВД» підготував документи на звільнення М. Слабченка зі СТОНу і 20 січня 1936 р., через 6 років після арешту, напередодні «єжовщини» вченого випустили з тюрми і рішенням особливої наради НКВС СРСР дозволили мешкати в Йошкар-Олі протягом трьох наступних років. До переселення, щоб заробити трохи на життя, дали можливість попрацювати бухгалтером в хімічному тресті «Апатит» Мурманської залізниці (на Хібінах, в місті Кіровську Ленінградської області) [3, арк. 47–48]. Туди ж до нього переїхала і дружина С. М. П'ятницька з сином Борисом. На кілька днів того ж таки року вчений приїздив до Первомайська, де жили син Тарас і перша дружина. Тарас розповів, що спочатку приїхав у рідну Одесу, в якій ГПУ заборонило жити і вислало в Херсон. 1931 р., продавши бібліотеку, поїхав до Астрахані, позаяк в Херсоні теж не дозволили жити і працювати навіть вантажником в порту. Попрацювавши в Астрахані на заводі, 1933 р. він переїздить до м. Первомайська, де жила і працювала його однокурсниця М. Єлізарова, і одружується з нею. 1935 р. у них народився син Юрій.

За єжовщини, коли почалося нове коло репресій, Т. Слабченка 8 жовтня 1937 р. знову заарештовують, 27 жовтня засуджують в Одесі за статтями 54–8 і 54–11 Кримінального кодексу УРСР, а наступного дня розстрілюють. В січні 1938 р. заарештовують та вивозять до Караганди на 8 років і його дружину — М. Єлізарову. Юрія виховувала тітка в Одесі. Повторного засудження до 10 років ізоляції без права листування зазнає

на Мурмані і Михайло Єлисейович. З цим тавром він пройшов Сибір, відвідав Колиму, Уфу, Йошкар-Олу, а з 1944 р., після амністії, оселився як вислано-поселенець під Астраханню, де пас худобу. Дружина у 1940 р. повернулася з Мурманська до Одеси, а на початку війни разом з Борисом евакуювалася до Сталінграда, де обоє і загинули під час бомбардувань улітку 1942 року [14, с. 100].

На початку страшного 1947 року, коли голодна смерть в черговий раз косила українське селянство, Михайло Єлисейович звільняється і приїздить у Первомайськ, що нагадує йому про нещасного Тараса, за яким все життя не переставав тужити. Тут він дізнався про загибель сім'ї в Сталінграді. Відтак, зійшовшись зі своєю першою дружиною, М. Слабченко поселяється у цьому містечку і намагається влаштуватися на роботу за фахом. Спочатку їде до Одеси, сподіваючись дістати посаду в університеті. Проте марно. Саме в цей момент бачив його С. Боровой, який говорить, що М. Слабченко «тогда производил грустнейшее впечатление, и мне казалось, что он психически не совсем здоров» [1, с. 101].

З Одеси М. Є. Слабченко поїхав до Києва, де хотів влаштуватися в Інститут історії України. Проте марно. Зрештою, коло знову замкнулося на Первомайську. Спочатку М. Слабченко перебивався різними роботами, а в 1948 році їде до міськвно і пропонує послуги вчителя. На працівників цієї установи вчений справив незабутнє враження ерудицією, знанням мов, розповідями про поневіряння. Тодішній завідувач міськвно Вжело та секретар парторганізації Ліпес вирішили взяти на роботу опального академіка, хоча це й було небезпечно і могло дорого їм обійтися. Завдяки їм Михайло Єлисейович зміг ще тришки попрацювати вчителем іноземних мов у денних та вечірніх школах міста (№ 1 і № 3), а від 1948 р. — ще й інспектором шкіл міськвно. Жив він по вулиці Металістів, 21 [4, с. 292].

Польський історик Я. Радзейовський (автор «Історії КПЗУ. 1919–1929 рр.»), який у 1948/49 р. навчався в Первомайську у десятому класі, подав теплі спогади про вчителя німецької мови М. Слабченка, давши йому високу оцінку. Я. Радзейовський згадує, що, приїхавши до Первомайська 1948 р., після служби в польській армії, вступив до десятого класу школи № 1 для робітничої молоді. 15 січня 1949 р. викладати німецьку

мову до них прийшов Михайло Слабченко. Він був надзвичайно худий і дуже бідно вдягнений, хронічно хворий. Учні відразу дізналися, що в минулому — це відомий і визначний вчений, а тепер — особа, позбавлена громадянських прав. М. Слабченко вівся сердечно, дружньо, зацікавлював учнів, особливо тих, хто мав життєвий досвід. Михайло Єлисейович знав багато мов. Німецьку теж добре, особливо з теоретичного боку. У Я. Радзейовського історик брав читати французькі книжки, зокрема, раритетні видання, а також польську літературу [19, с. 84].

Разом з тим його характер не змінився. Він не приховував своїх політичних переконань, які йшли в розріз з офіційною ідеологією, легковажно ставився до комуністичних авторитетів, критикував «класиків марксизму», зокрема, К. Маркса, за його антисемітські твори [19, с. 82].

М. Є. Слабченко яскраво вирізнявся на тлі сірої маси радянської інтелігенції. Він по-людськи ставився до учнів, розпитував про плани на майбутнє, від українців вимагав внутрішньої гідності, гордості за національну культуру і, незважаючи на гіркий досвід, продовжував і далі боротися за українізацію, залишався палким патріотом. Це додавало йому авторитету в суспільстві, чого не любило начальство. І новий конфлікт зародився саме на службовому рівні. З 15 жовтня 1948 р. правознавець став працювати у міськвно інспектором з іноземних мов [4, с. 292].

У 1949 р. секретар міськкому партії Ємець звалився у промові з грубими нападками на історика, назвав його фашистом, політичним трупом та агентом міжнародного імперіалізму.

За кілька днів Михайла Єлисейовича звільнили з роботи. На той час це вважалося легким покаранням за подібні звинувачення. Так що М. Слабченко ще й легко відбувся. Але вчений залишився без копійки в кишені, без пенсії і без жодних засобів до існування. Щоб якось вижити, вчений став розпродавати свою бібліотеку.

Напрвесні 1950 р. дослідник знову їздив до Одеси, зустрічався зі своїм учнем С. Ковбасюком, який працював проректором університету, просив хоч якоїсь пенсії чи роботи, щоб вижити. Але Ковбасюк відмовив своєму вчителю.

Я. Радзейовський того року закінчив школу і поїхав на навчання до Москви. Коли влітку 1950 року він навідався у Пер-

вомайськ і зустрівся з М. Слабченком — той був уже цілковитим жебраком. З ним в однокімнатній квартирі мешкала якась стара жінка. Я. Радзейовський запропонував вченому трохи грошей, але він їх не взяв і попросив купити в Москві та надіслати йому книги з історії французького права. Проте водночас він попросив і отрути — якоїсь цикути, щоб накласти на себе руки, покінчивши нарешті з таким нестерпним життям. Свідки розповідали, що він часто з'являвся на високому мості через Південний Буг, хотів втопитися. Зупиняв лише страх висоти та невміння плавати.

Де-хто з людей допомагали вченому, хоча це й було небезпечно. Доктор Захаров давав М. Слабченку борошно, вчитель історії С. Куц та жінка з баптистської общини приносили якісь харчі. Дружина вченого ходила на базар жебрачити, прохати милостині. Колишній академік не раз думав про самогубство, і люди часто бачили його на високому залізничному мосту через Південний Буг. Вразливий і самолюбний вчений не приймав пожертвувань, не міг цього пережити, змиритися з цим жахом: лаяв дружину, обурювався на добродійників. Коли й вона померла, М. Слабченко перестав виходити з дому, і люди про нього на певний час забули. А коли кинулися, то знайшли на підлозі в однокімнатній нетопленій комунальній квартирі холодне тіло. Він лежав скорчившись, без ознак насильницької смерті чи самогубства. Вчений помер від голоду та холоду [19, с. 81–84].

За іншою версією, яку подає Д. Солтановський, помер Михайло Єлисейович просто на вулиці, йдучи через залізничний перехід. Коли він упав, люди, що знаходилися поруч, підбігли до нього. Вчений помер зі словами «Боже, нізащо вмирає український академік!» Сталося це 27 листопада 1952 року. Могила Михайла Слабченка не збереглась [5, с. 168].

Військова колегія Верховного Суду СРСР 23 березня 1959 р. скасувала вирок 1937 р. щодо М. Слабченка і відкрила справу за відсутністю складу злочину. 11 серпня 1989 р. Постановою пленуму Верховного Суду УРСР батько і син Слабченки були реабілітовані за справою «СВУ».

Свого часу Н. Полонська-Василенко, оцінюючи масштаби комуністичних злочинів проти української культури, констатувала: «З академіком М. Є. Слабченком був вирваний з життя

один з найталановитіших і найбільш працездатних істориків України, який поєднував знання історії з знанням історії права, учений, який вражав широтою наукового діапазону, багатством ідей та інтуїції... Вирвано з життя фанатично відданого Україні патріота і захопленого педагога, який палав священним вогнем любові до своєї дисципліни, тим вогнем, який запалює і серця молоді» [13, с. 35].

Повністю поділяючи її висновок і підсумовуючи тяжкий життєвий шлях вченого, можемо цілком упевнено твердити, що вилучення М. Слабченка з наукового життя позбавило українську науку і культуру непересічної особистості, яка могла збагатити її досягненнями світового рівня. А фізичне тортування, приречення на 22 роки мук, поневірянь, страждань і голоду є злочином проти людяності і людськості, свідченням антигуманізму тоталітарного режиму, байдужості комуністичних вождів до людської долі.

Література та джерела

1. Боровой С. Воспоминания / С. Боровой. — М. — Иерусалим: Мосты культуры / Гешарим, 1993. — 384 с.
2. Винар Б. Академік Михайло Слабченко: Матеріали до біографії та бібліографії // Український історик. — Нью-Йорк — Торонто — Мюнхен, 1982-1983. — № 3-4 (75/76). — С. 19-39.
3. Держархів Одеської області. Фонд Р-1593. Одеський інститут народної освіти (ІНО). — Оп. 1. Учбова частина. — Спр. 308. Особиста справа штатного професора І групи Слабченка Михайла Єлисейовича. — 48 арк.
4. Заруба В. Останні роки життя академіка Михайла Слабченка / В. Заруба // Україна. — № 3-4. — 2005. — С. 285-294.
5. Заруба В. М. Постаті / Студії з історії України. — Кн. 2. — Дніпропетровськ: Україна, 1993. — 260 с.
6. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України (ІР НБУ). Фонд Х. — Архів Всеукраїнської Академії наук. — Спр. № 1864. — Звіт про роботу історичного циклу ВУАН за 1928-1932 рр. — 130 арк.
7. Там само. Фонд Х. — Спр. № 30785-30788. — Протоколи засідання комісії по підготовці та виданню матеріалів Коша Запорозької Січі. — 36 арк.
8. Кокошко С. У наступ проти буржуазної історичної науки / С. Кокошко // Пролетарська правда. — Київ, 1931. — 18 березня.
9. Кравченко В. В. Д. И. Багалеи: научная и общественно-политическая деятельность / В. В. Кравченко. — Харьков: Основа, 1990. — 176 с.

10. Окиншевич Л. Моя академічна праця в Україні / Л. Окиншевич. — Львів: НТШ. — 1995. — 85 с.
11. Окиншевич Л. Шлях до фашизму: історико-юридичні праці М. Є. Слабченка / Л. Окиншевич // Україна. — К., 1932. — Кн. 3. — С. 37-60.
12. Підгайний С. Українська інтелігенція на Соловках: Спогади (1933-1941). — Мюнхен: Прометей, 1947. — 93 с.
13. Полонська-Василенко Н. Михайло Єлисейович Слабченко: До 30-ліття процесу СВУ / Н. Полонська-Василенко // Український самостійник. — 1960. — № 4 (426). — С. 29-35.
14. Пристайко В., Шаповал Ю. Справа «Спілки Визволення України»: невідомі документи і факти / Науково-документальне видання. — К.: Інтел, 1995. — 448 с.
15. Розмай О. Доля академіка / О. Розмай // Незабутній злочин. Свідчення про винищення Москвою українського народу. — Мюнхен, 1988. — С. 22-23.
16. Скубицкий Т. Классовая борьба в украинской исторической литературе / Т. Скубицкий // Историк-марксист. — Москва, 1930. — Т. 17. — С. 27-40.
17. Суровцева Н. Життя Надії Суровцевої / Н. Суровцева // Україна: Наука і культура. — Вип. 25. — К., 1991. — С. 249.
18. Юркова О. Діяльність науково-дослідної кафедри історії України М. С. Грушевського (1924-1930 рр.) / О. Юркова. — К.: НАНУ, 1999. — 232 с.
19. Radziejowski Janusz. The Last Years of Mykhailo Slabchenko / Janusz Radziejowski // Journal of Ukrainian studies. — Toronto. — Vol. 8. — Num. 2. — Winter 1983. — P. 81-84.

Анотації

Авраменко А. И. Николаевский след академика М. Е. Слабченко.

Статья посвящена деятельности известного историка академика М. Е. Слабченко. После осуждения ученого длительное время его жизнь и научные достижения не изучались, умалчивались, фальсифицировались и были недоступны обществу. Академик М. Е. Слабченко последние годы своей страдальческой жизни прожил на Николаевщине. На основе существующих источников делается попытка исследовать жизнедеятельность М. Е. Слабченко уже после ареста в 1929 году и до самой кончины историка. Судьба академика Слабченко отражает трагедию украинской исторической науки в 20-х — 30-х гг. XX ст.

Ключевые слова: М. Е. Слабченко, академик, научные достижения, историк, известный, трагедия, историческая наука.

Avramenko O. I. The Nikolaev trail of academician M. E. Slabchenko.

This article is devoted to the activities of the famous historian Academician M. E. Slabchenko. After the conviction of the scientist for a long time his life and scientific achievements were not studied, suppressed, falsified and were not available to society. Last years of his life of suffering academician M. E. Slabchenko lived in Nikolaev region. On the basis of existing sources the attempts are made to explore the life of M. E. Slabchenko after her arrest in 1929 and up to the moment of his death. Academician Slabchenko's fate reflects the tragedy of Ukrainian historical science in the 1920–1930s.

Key words: *M. E. Slabchenko, academician, scientific achievements, historian, famous, tragedy, historical science.*

Надійшла до редакції 29 січня 2014 року

УДК 94(477.7):26/28«17/19»

Н. М. Діанова

**РЕКТОР ОДЕСЬКОЇ ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ
МАРТИРІЙ ФЕДОРОВИЧ ЧЕМЕНА**

У статті розглянуто внесок М. Ф. Чемени у розвиток Одеської духовної семінарії. Показана його роль у формуванні викладацького колективу, який забезпечував високий рівень духовної освіти.

Ключові слова: *семінарія, ректор, М. Ф. Чемена, освіта, викладачі.*

Мартирій Федорович Чемена — відомий на півдні України релігійний і громадський діяч другої половини ХІХ ст. Він був професором богослов'я, ректором Одеської духовної семінарії, головою Херсонської училищної ради, редактором «Херсонських єпархиальних ведомостей», головою Одеського Свято-Андріївського братства, членом Православного Палестинського товариства, Одеського товариства історії і старожитностей, Церковно-археологічного товариства при Київській духовній академії, Історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті. Найбільший внесок він зробив у розвиток